

TÜRK HALKLARININ BİRLİĞİ İÇİN SAVAŞAN BİR BİLİM ADAMI VEYA DİLCİ ABDULLA ŞERİFOV

*Ali Şamil HÜSEYİNOĞLU**

ÖZET

Rusya esaretinde kalan Türk halklarının aydınları, bağımsızlığın bir tek yolu olduğunu gördüler: halklarını eğitmek ve birleştirmek. 19. yüzyılda bu harekete, “maarifçilik hareketi” veya “ceditçilik” diyorlardı. 20. yüzyılda dünyada Komünist hareketinin güçlenmesi, esarete kalan Müslüman Türk aydınlarına da etkisini gösterdi. Onların birçoğu solcularla birleşerek Rusya’daki rejime karşı çıktılar.

Bolşevikler, Rusya çarını devirip hâkimiyeti ele geçirdikten sonra yine de sömürgecilik ve halkları asimile etme siyasetini devam ettirdiler. Durumun eski zamanlarda olduğu gibi devam etdiğini gören Müslüman Türk halklarının solcuları yeniden ayaklanmak, istiklal savaşına kalkmak için birleşmeye çalıştılar.

Şu savaşa katılanlardan biri de Abdulla Şerifov oldu. Şerifov, 1893 yılının Kasım’ında Rusya’nın Orenburg vilayetinin Troutski şehrinde doğmuştur. 1908’de İstanbul’a gelerek burada yerli Müslüman Hayriye Cemiyeti’nin yardımıyla Darülmuallemi bitirmiştir. 1923-1937 yılları arasında Bakü’da yaşayan Abdulla Şerifov, esir Türklerin bağımsızlığı için çok çaba gösterdi.

Abdulla Şerifov Bakıda çalışırken okullar için grameri, “Türk Okullarında Rus Dilinin Tedrisi (Karşılaştırmalı Metodun Esaslaştırılması)” kitapları yayınlamakla birlikte, “Türk-Tatar Dillerinin Singarmoniyası Hakkında”, “Türk Dili Gramer Kategorilerinin Tasnif Prensipleri Hakkında”, “Azerbaycan’ın Şamahı Diyalekti”, vb. araştırmalarını

* Dr., Azerbaycan Milli İlimler Akademisi, Folklor Enstitüsü
Uluslararası İlişkiler Bölümü, alishamil@yahoo.com

yapmış ve M. İ. Menşikov'un "Yafetidologiya ve Marksizm", akademik Marr'ın "Yafetidologiya ve Marksizm Hakkında Bakı Tartışmaları" kitaplarını Azerbaycan Türkçesine çevirmiş, editörlüğünü yapmıştır.

Abdulla Şerifov milliyetçilik yapmakla ve Sovyetler Birliğı'ni yıkarak bir Birleşik Türk-Tatar Devleti kurmaya çalışmakla suçlanarak 1937 yılında gözaltına alınmış ve 3 Temmuz 1938'de, gece vakti Bakü'de kurşuna dizilmiştir.

Anahtar kelimeler: Abdulla Şerifov, Türk-Tatar Dillerinin Grameri, Azerbaycan'da baskı, okul derslikleri.

SCIENTIST OR LINGUIST ABDULLA SHARIFOV WHO FOUGHT FOR THE UNITY OF TURKIC NATIONS

ABSTRACT

The intellectuals of Turkic nations considered the unity and enlightenment of their nations as the only way leading to the liberty. This movement was called "enlightenment movement" or "modernism" in XIX century. The increase in the communist movements brought its impact on Muslim Turkic intellectuals who were in bondage. Some of those intellectuals joined Communists and protested against the regime in Russia.

The Bolsheviks overthrew Russian tsar and took the ascendancy over the country. They went on pursuing the policy of imperialism and assimilation of the nations. The continuation of such policy motivated the communists of Muslim Turkic nations to unite in order to rebel and gain independency.

Abdulla Sharifov was one of those strugglers. Sharifov was born in 1883 in November in the city Troutski which belonged to Orenburg province of Russia. He came to Istanbul in 1908 and graduated from "Darulmuallim" with the assistance from local Muslim Charity Society. Abdulla Sharifov who lived in Baku during 1923-1937 struggled a great deal for the liberty of the Turks.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

Having published the grammar book named “Türk Okullarında Rus Dilinin Tedrisi (Karşılaştırmalı Metodun Esaslaştırılması)” (“The teaching of Russian language in Turkic schools” Substantiation of Comparative Method) for the schools during his activities in Baku he went on realizing researches such as “Türk-Tatar Dillerinin Singarmoniyası Hakkında” (About the Singarmony of Turk-Tatar Languages), “Türk Dili Gramer Kategorilerinin Tasnif Prensipleri Hakkında” (About the Classification Principles of Grammar Categories of Turkic), “Azerbaycan’ın Şamahı Diyalekti”(Shamakhi Dialect of Azerbaijan). Sharifov translated and edited the books “Yafetidologiya ve Marksizm” (Yafetidology and Marxism) by M. I. Menshikov and “Yafetidologiya ve Marksizm Hakkında Bakı Tartışmaları” (Baku discussions on Yafetidology and Marxism) by academician Marr into Azerbaijani turkic..

Abdulla Sharifov was accused of being nationalist and activist who fouhgt for the creation of United Turk-Tatar government and against the Soviet Union. He was put in jail in July 3 in 1937 and was shot to death in the middle of the night in Baku in 1938.

Key Words: Abdulla Sharifov, The grammar of Turk-Tatar Languages, teh publish in Azerbaijan, school manuals.

Giriş

Rusya esaretinde olan Müslüman Türk aydınları, Osmanlı Devleti’ni bir kurtarıcı olarak görüyorlardı. Buna göre de zor durumda kaldıkta oraya göç etmekle kalmıyor, milletsever gençlerin de İstanbul’da okutulmasına, eğitim görmesine çalışıyorlardı. İstanbul’da Türklük mefkûresini geliştirenlerin çoğu yurt dışından gelenler idi.

Dünya güçleri de bunu görüyor ve Osmanlı’yı bir devlet gibi silmek için bin bir planlar kuruyorlardı. Onların bu çabası sonuç verdi ve Birinci Cihan Savaşı’nda Osmanlı Devleti’nin yenilmesi ve parçalanması durumu değiştiriyor. Türk halklarının aydınları ve içtimai-siyasi şahsiyetler esaretten kurtulmak için eski Rusya dâhilinde yeni güç merkezleri oluşturmaya çalıştılar.

Bakü, kısa sürede böyle güç merkezlerinin birine döndü. Buranın güç merkezine dönmesinin birçok nedeni vardı. Zengin petrol

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

kaynaklarına sahip olması, ekonomisinin gelişmesi, Çarlık Rusya'sı zamanında birçok kültür merkezlerinin yaratılması, çoklu gazete ve dergilerin yayımlanması, Azerbaycan Halk Cumhuriyeti döneminde Türk dilinin devlet dili ilan edilmesi, bu dilde okullar açılması, yeni kurulmuş Türkiye Cumhuriyeti ile sıkı bir bağlılık vb. nedenler aydınların ve içtimai-siyasi şahsiyetlerin dikkatinden uzakta kalmamıştı.

Bu nedenlerle de 20. yüzyılın 20'li yıllarında eski Rusya'daki, Bolşeviklerin Sovyetler Birliği adlandırdıkları ülkedeki Türk aydınlarının büyük bir kısmı Bakü'ye toplandılar ve burada çalışmaya, milli mukavemet teşkilatı kurmaya başladılar. O yıllarda Bakü'ye gelenlerden birisi de Tatar aydını Abdulla Şerifov'du (AMBA RHA, fond, 39).

1.1. Rusyadaki Türklerin Durumu ve Ayaklanmaların Formaları

Rusya, kültürel ve ekonomik açıdan Avrupa'dan geri kalsa da askeri gücü günden güne artıyordu. Türk halklarının çöküşü, küçük devletlere bölünerek birbirleriyle savaşa atılmaları Rusya'nın onları kolaylıkla esaret altına almasına yol açıyordu. Rus askerleri, Türklerin yaşadığı şehir ve kasabalara boyun eğdirerek kendine tabi etse de halk bunu kabullenmiyordu. Zaman zaman Başkurtların ve Kuzey Kafkasya'daki halkların ayaklanmaları Rusya'yı sarsıyordu. Azerbaycan'da, Türkistan'da, Sibirya'da da halk baş kaldırıyordu. Bu ayaklanmalarda köylüler çoğunlukta olduğu için Rusya'nın talim görmüş nizami askerleri savaştan galip çıkıyorlardı.

Şiddet ve ayaklanma yolu ile Rusya'dan kurtulmanın imkânsız olduğunu gören Müslüman Türk halkları eğitime önem verdiler. Çocuklarının eğitim görmesi için para harcamaya başladılar. Rusya hükümeti de bu konuya önem veriyor, Müslüman Türklerden kendi memur ve bürokrat kadrolarını hazırlamak için bölgelerde Rus dilinde okullar açıyor ve Rus olmayan halkların çocuklarına da eğitim veriyordu. Abdulla Şerifov da çocukluğunda Rusların açtığı okulda eğitim görmüştü.

Abdulla Şerifov'un doğum tarihi ile bağlı elimizde iki belge var:

1. Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi Riyaset Heyeti'nin arşivindeki 39 fonda A. M. Şerifov'un şahsi dosyası. Bu dosyada; çalışmaya başlama için müracaat, 15 Şubat 1933'te yazdığı dilekçe, bir kaç özgeçmişinin yazılmış olduğu liste, eserlerinin listesi ve kadro anketi bulunmaktadır (AMBA RHA, fond, 39).

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

2. Azerbaycan Milli Tehlikesizlik Bakanlığı arşivindeki A. M. Şerifov'un sorgu dosyası (AMTNA, 1938, sayı 10497).

Her iki belgede de onun Kasım 1893'te Rusya'nın Orenburg vilayetinin Troutski şehrinde doğduğu gösteriliyor. Maalesef, belgelerin ikisinde de doğum günü gösterilmemiştir.

AMEA RHA (Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi Riyaset Heyetinin arşivi), şahsi dosyasındaki özgeçmişinden öğreniyoruz ki, onun soy kökü Volga boyu (İtil-Edil) Tatarlarına bağlıdır. Dedelerinin veya babasının Sibiry'a göçme nedenini bilemiyoruz. Abdulla, ilk önce babası Mehemed'in çalıştığı mahalle mektebinde okumuştur. Sonra doğduğu küçük şehirde ceditçilerin açtığı Rus-Tatar okuluna gitmiştir. Beşinci sınıfı bitirdiğinde, yani 1908 yılında onu okumaya İstanbul'a göndermişler. İstanbul'da nerede okuduğunu kesinleştiremedik. Özgeçmişinden şunu öğreniyoruz ki, yerli Müslüman Hayriye Cemiyeti'nin hesabına İstanbul'da lisede okuyarak 1914'te vatana dönmüştür (AMBA RHA, fond, 39).

1.2. Milletini Uyandırma Yolları: Öğretmenlik ve Gazetecilik

Vatana dönen genç Abdulla, Troutskiye'de öğretmenliğe başlamıştır. Milli kadrolar hazırlamış, halkına haklarını anlatmak için gazete ve dergilerde makaleler yazmıştır. Onun makaleleri memur ve bürokratları rahatsız etmiştir. Eylül 1919'da Anjersk musiki ve Tümen'deki birinci Tatar okullarında öğretmenlik yapmış ve kısa sürede bölgede iyice nüfuz kazanmıştır.

Bolşeviklerin halklara istiklal, köylülere toprak, savaşı durdurma, beraberlik, sekiz saatlik mesai sloganları, genç Abdulla'ya de çok ilginç gelmiş ve Rusya Komünist (Bolşevikler) Partisi üyeliğine yazılmıştır. Bolşevikler, Sibiry'yı işgal ettiklerinde onlarla birlikte çalışıyor. Hatta etkin görev de almış, Mart 1921'de Tümen vilayet rehberinin milli meseleler üzere yardımcısı olmuştur. Bu görevdeyken Komünist Partisi'nin kurduğu sendikaların derneklerinde öğretmenlik de yapmıştır. Abdulla Şerifov, özgeçmişinde Komünist Partisi'ne sıkı sıkıya bağlı olduğunu yazmıştır (AMBA RHA, fond, 39).

Maalesef bunlar günümüz araştırmacıları tarafından kabul edilmiyor, çünkü komünistlerin Abdulla Şerifov gibi genç, bilgin ve enerjik kadrolara büyük ihtiyacı olduğu bir zamanda o görevden uzaklaşarak Tomsk Üniversitesine okumaya gönderilmiş ve Eylül 1921'de Tomsk Üniversitesi'nin Sosyal Fenler Fakültesi'ne kabul edilmiştir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

1.3. Bakü’de İlk Çalışmaları

Bakü, petrol kaynağı olduğu için 19. yüzyıldan itibaren dünyanın gelişmiş devletleri bölgeye büyük bir ilgi gösteriyorlardı. Genç Sovyetler Birliği de Bakü petrolü olmadan yaşayamazdı. Burada işçiye ve yetişmiş elemana büyük ihtiyaç duyuluyordu. Rusya’nın bölgelerinden Bakü’ye hükümet kadrolar gönderildiği gibi, açlık çeken, iş arayan kişiler de akın akın buraya geliyorlardı. Abudulla Şerifov’u Bakü’ye ne hükümet göndermişti ne de açlıktan, işsizlikten gelmiştir.

Abdulla Şerifov, Haziran 1923’te Bakü’ye geliyor. Bunun onun ilk gelişi mi olduğu, yoksa daha önce de gelmiş olduğunu cevap bulamadık. 1938’te gözaltına alındığı zaman KGB savcılarına verdiği ifadede ve özgeçmişinde Bakü’ye gelişini Tomsk’taki üniversitenin kapanmasına bağlıyor. Maalesef onun bu cevabı, pek inandırıcı görünmüyor. Çünkü,

1. Abdulla Şerifov Moskova’da, Leningrad’da (Sant Petersburg), Kazan’da vb. şehirlerdeki daha ünlü üniversiteler varken kısa ömürlü Azerbaycan Halk Cumhuriyeti’nin 1919 yılında açtığı Azerbaycan Devlet Üniversitesine geliyor.

2. Sovyetler Birliği’nde okul ve üniversitelerde dersler Eylül’de başlıyordu. Abdulla Şerifov ise Bakü’ye Haziran ayında geliyor (Hüseynoğlu, 2005: 462).

Abdulla Şerifov’un Bakü’deki faaliyetlerini öğrenip o dönemin hadiseleri ile karşılaştırdığımızda şu kanaate varıyoruz: O takiplerden, cezadan kurtulmak için Tomsk’tan, Orenburg’dan uzak ve dikkat çekmeyen bir yere gitmeye karar vermiştir. Sovyet İttifakı Komünist Partisi tarihi ile her araştırmacıya malumdur ki, Merkezi Komite’nin kararı ile Komünist Partisi sıralarında bir kaç defa “temizleme” adı altında serbest düşüncelilere, halkının ve milletin talih için rahatsız olanlara, haksızlığa itiraz edenlere ceza veriliyordu (Hüseynoğlu, 2005: 463).

Abdulla Şerifov’un Bakü’deki faaliyetinden hareketle, onun 1914-1919 yılları arasında gazete ve dergilerde milletin hakkını savunan makaleler yazdığını, aynı zamanda Tümen’de çalışırken azınlıkların haklarının çiğnendiğine itiraz ettiğini söyleyelim. Muhtemelen 1922-1923 yıllarındaki “temizleme” hareketından kurtulmak için Abdulla Şerifov, Bakü’ye gelmeye karar veriyor.

Maalesef Abdulla Şerifov KGB’nin dikkatinden kurtulamıyor. 1928 yılında Azerbaycan’da Umum İttifak Komünist (Bolşevikler) Partisi’nin üyeleri arasında “temizleme” yapılırken onu

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

eski faaliyetlerinden dolayı partiden ihraç ediyorlar ve Şerifov, bir daha Komünist Partisine üye olamıyor (Hüseynoğlu, 2005: 462).

2. Abdulla Şerifov'un Araştırmacılığa Başlaması

Abdulla Şerifov, 1923 yılında Azerbaycan Devlet Üniversitesi'nin Şark Fakültesi'nde okumaya başlıyor. Aynı zamanda da Azerbaycan Komünist Partisi Merkezi Komitesi'nin gazetesi olan "Komünist"te çalışıyor. Onun Bakü'ye gelişi Azerbaycan'da milli düşünceli kişilerin deste deste gözüne alınarak Solovki'deki, Suzdal'daki, Yaroslav'daki ceza evlerine ve kamplara gönderildiği zamana tesadüf ediyor. Burada oluşan milli-manevi boşluğu, Kırım'dan Bekir Çobanzade, Kazan'dan Gazis Ubaydullin (Belgelerde araştırmacının adı Aziz, soyadı Obaydullin, Gubaydullin gibi de yazılıyor - A.Ş.H.), Taşkend'den Halid Seid Hocayev, Tomsk'tan Abdulla Şerifov gibi aydınların gelişi dolduruyordu. Onlarla birlikte, milli tefekkürü aydın ve araştırmacıların gelişi Bakü'yü kısa sürede güçlü bir Türkoloji merkezi haline getirmiştir.

Milli tefekkürü, haksızlığa dayanamayan, ezilen halkları esaretten kurtarmak isteyen bir çok insan gibi Abdulla Şerifov da gizli anti-Sovyet teşkilata dâhil olur. Bu teşkilatın rehber özesi 1925'te Semerkant'ta kurulmuştur. Teşkilatın faaliyetleri arasında RSFSR (Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Respublikaları) Halk Komiserleri Sovyet'i başkan yardımcısı Rıskulov'un, RSFSR Merkezi İcra Komitesinin sekreteri Şugu Emirese'nin, Özbekistan Komünist (Bolşevikler) Partisi Merkezi Komitesinin kâtibi Raximbayov'un, RSFSR Halk Maarif Komiseri Yumankulov'un, Dağıstan Muhtar Sovyet Sosyalist Respublikası'nın Halk Maarif Komiseri Taxo Godin'in, Karaçay-Çerkez Muhtar Sovyet Sosyalist Respublikası Merkezi İcra Komitesinin sadrı Ömer Aliyev'in, Azerbaycan Merkezi İcra Komitesi'nin sadrı Soltanmecid Efendiyev'in, ZSFSR (Zakafkaziya Sovyet Federatif Sosyalist Respublikaları) Halk Toprak Komiseri Dadaş Bünyadzade'nin, Azerbaycan Halk Maarif Komiseri Mustafa Guliyev'in vb. onlarla aydının adı çekilir. Rusya'nın müstemlekesinden kurtularak bir birleşik Türk-Tatar devleti kurmak isteyen bu teşkilata Gazis Ubaydullin, Abdulla Şerifov'u da celp ediyor (Bünyadov, 1993: 92-94).

On ve on birinci sınıflar için hazırlanmış "Azerbaycan Dili" ders kitabında onun hakkında şöyle yazılmıştır: "30'lu yıllarda umum tahsil ve orta ihtisas mektepleri için bir kaç Türk dili ders ders kitabı yazmıştır. A. Şerifov'un Türk diyalektologiyasına ve nazari gramerine ait değerli araştırmaları vardır." (Hacıyev ve Ceferov, 2001: 57).

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

2.1. İlimi Tesisler ve Abdulla Şerifov'un Oradaki Yeri

Gizli siyasi faaliyetle meşgul olan Abdulla Şerifov, 1928'de üniversiteyi bitirir ve Şubat 1929'da aspiranturaya (doktora öğrenciliği) kabul ediliyor. Aspiranturada okuya okuya redaktör ve Azerbaycan Pedagoji Enstitüsü'nün Dil ve Edebiyat bölümünde asistan gibi çalışıyor. Keskin kalem, derin bilgisi ve çalışkanlığı ona az zamanda ilim âleminde de ün kazandırıyor. Eylül 1932'de hocalığa başlıyor. 15 Şubat 1933'te ise onu, SSCB Bilimler Akademisi Azerbaycan Kolu'nda çalışmaya davet ediyorlar. Kolun tarih, edebiyat, dilcilik bölümünde çalıştığı zaman Azerbaycan'ın bölgelerinde alan çalışmalarında da bulunuyor. Bu sırada bölgelerdeki alan çalışmalarıyla birlikte genç kadroların hazırlanmasına da özel dikkat gösteriyor. Onun kendi imzasıyla ve İdris Hasanov, Gulam Bağirov ile birlikte yazdığı gramer kitapları tekrar tekrar basılıyor ve bu kitaplar okullarda, liselerde ders kitabı olarak okutuluyordu.

Şahsi dosyasında Abdulla Şerifov'un aşağıdaki ilmi eserleri olduğu gösteriliyor:

1. Türk-Tatar Dillerinin Singarmoniyası Hakkında. (Azerbaycan'ı Öğrenme Yolu, 1931, sayı 1-2, 3).
2. Türk Dili Gramer kategorilerinin Tasnifat Prensipleri Hakkında. (SSRİ EA AFE, 1936: sayı 1).
3. Azerbaycan'ın Şamahı Diyalekti. (Şamahı rayonuna (bölgesine) iki illik alan çalışmalarının yekûnları) (Şerifov, 1935).
4. Teknikumlar (Liseler) İçin Gramer (Gulam Bağirov ve İdris Hasanovla birlikte). I ve II hisseler, 10. (Teknikumlar..., 1932)
5. Orta Okullar İçin Türk Dilinin Grameri (İdris Hasanov'la birlikte), I ve II hisseler. (Orta mektebler..., 1933).
6. Türk Mekteplerinde Rus Dilinin Tedrisi (Karşılaştırmalı Metodun Esaslandırılması). (Prosveşşenie..., 1935: sayı 1).

Abdulla Şerifov, "Türk Gramerinin Sabit Kursu" kitabının ise yakın zamanlarda "Azernesir"de basılacağını yazıyor. O, M. İ. Menşikov'un "Yafetidologiya ve Marksizm", akademik Marr'ın "Yafetidologiya ve Marksizm hakkında Bakı tartışmaları" kitaplarını Azerbaycan Türkçesine çevirmiş ve editörlüğünü yaparak 1932'de Bakü'de bastırılmıştır.

Abdulla Şerifov, 1938'de DTK (KGB) savcısına verdiği ifadesinde 22 kitap yazarı olduğunu bildiriyor (AMTNA, 1938, sayı 10497). Maalesef, o kitapların bir kısmı 1937'deki repressiya (baskı,

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

tutuklama) dalgasında kaybolmuştur. Onları bulmak ve yayınlamak bugün mümkün değildir.

2.2. Ölüme Giden Yol

Genç yaşında Azerbaycan Pedagoji Enstitüsünün Dil ve Edebiyat Bölümü'nün başkanı, İlmi-Tetkikat Enstitüsü'nde bölüm müdürü olan Abdulla Şerifov da 1937'deki repressiyasından (baskı, tutuklama) kendini kurtaramıyor.

Hatta 1932'de çalıştığı enstitüde Azerbaycan Halk Dış İşler Komiserliği'nin müvekkili olması da onu gözaltına alınmaktan kurtaramıyor. 20 Aralık 1937'de "Sovyet hükümetine karşı silahlı mücadele konumunda dayandığı ve ilmi cephede zararlı işler yaptığı" için gözaltına alınıyor (Bünyadov, 1993: 92).

1937 yılının başlarında çalıştığı Tarih, Dil ve Edebiyat Enstitüsü elamanlarından Ali Nazim, Abdulla Memmedoğlu Tağızade, Abdülezel Demirçizade vb. gözaltına alınarak görevden atıldıkları zaman Başkan Alfred Rudolfoğlu Zifeldt-Sumilyagan'ın 20 Mart 1937'de verdiği 21 sayılı emirle «Luğet temrinologiya bölmesi»ne muvakkati olarak A. M. Şerifov rehber tayin edilmiş ve yarım kalmış «Azerbaycan dilinin orfoğrafi luğet»ini bitirmeğe görevlendirilmiştir. Aradan üç ay geçtikten sonra yakın dostu, birlikte kitap yazdıkları İdris Hasanov aşağıdaki emri imzalamak zorunda kalıyor:

Emir No: 52

Bilimler Akademisi Azerbaycan Kolu'nun Tarih, Dil ve Edebiyat Enstitüsü üzere 21 Haziran 1937.

Bu tarihten itibaren Tarih, Dil ve Edebiyat Enstitüsü'nün baş alimi işçisi A. M. Şerifov dilcilik kabinesinin işini bozduğuna, devamlı iş planını yerine yetirmediğine, Azerbaycan diline verdiği zarara, halk düşmanlarına (Çobanzade'ye, Xulufu'ya, Sami Kamal'a ve onların devamcıları Meherrem Kamil'e, Gulam Bağirov'a vb.) destek verdiği için işten ihraç edilsin.

Esas: SSRİ EA Azerbaycan Kolu Riyaset Heyeti'nin 20 Haziran 1937 tarihli kararı.

İmza: İ. Hasanov,

SSRİ EA Azerbaycan Kolu

Tarih, Dil ve Edebiyat Enstitüsünün direktörü.

(AMBA RHA, fond, 39).

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

Dikkati çeken şudur ki, üç ay önce yarı zor, yarı rica ve minnet görevlendirdikleri insanı “kabinenin işini bozmakla, devamlı iş planını yerine yetirmemekle, Azerbaycan diline zarar vermekle” suçluyorlar. DTK (KGB) savcılarının ithamı da bu emirdeki gibidir.

Bütün alanları ciddi şekilde altında saklayan Sovyet hususi hizmet organları yüksek tahsil ocaklarına, ilmi-tetkikat müesseselerine, gazete ve dergilere özel bir dikkat gösteriyordu. Böyle müesseselerin rehberliğine kimlerin tayin edileceğine nezaret etmekle beraber orada birbirinden habersiz bir kaç muhbir bulunduruyorlardı.

DTK (KGB) savcılarını daha çok kızdıran Abdulla Şerifov’un 1932’de çalıştığı enstitüde Azerbaycan Halk İç İşler Komiserliği müvekkili olduğu halde görevini gereğince yerine getirmemesidir. 20 Aralık 1937’de gözaltına alınırken ona arkadaşlarından ilave bir itham da ileri sürülüyor: “Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Halk İç İşleri Komiserliği müvekkili olmak, karşı devrimci Pantürkçü teşkilata üye olmak” (Bünyadov, 1993: 92).

Dikkati çeken şudur ki, A. Şerifov müvekkili olduğu teşkilata, ona güzel hayat, hoş yaşam vaat eden teşkilata değil, yüreğinin istediği, sabahına ümit beslediği, gizli faaliyet gösteren milletçi teşkilata üyeler celp ediyor. 13-14 Ocak 1938’de geçirilen ikinci sorgulanmada savcının sorusuna şöyle cevap veriyor: “1934-1936 yıllarında karşı devrimci milletçi teşkilata ben bu kişileri celp etmiştim. Nisan 1933’te Tarih, Dilcilik ve Edebiyat Enstitüsü’nün başkanı olan İdris Hasanov ve 1934’de Sovyet Sosyalist Respublikaları İttifakı Bilimler Akademisi Azerbaycan Kolunun doktora öğrencisi Alekber Babazade’ni ben şu işler için görevlendirmiştim:

1. Kendilerinin ilmi-nazari ve pratik işlerinde, eserlerinde ve dersliklerinde Pantürkçü ve milletçi fikirleri yaymak.

2. Öğrenciler arasında burjuva milletçi edebiyatı genişleterek, onları Pantürkçü ve Sovyet hükümetine karşı düşman ruhta yetiştirmek.” (Bünyadov, 1993: 93).

Uzun yıllar araştırmacılar 1937’de gözaltına alınanların zor şartlar altında savcılara kendilerinin değil, savcıların istediği yanlış ifadeleri verdiklerini yazmışlardır. Bizce savcılara verilen bilgilerin hepsini şüphe altına almaya gerek yoktur. Savcının, “Milli mukavemet teşkilatına üye olan yakın tanıdıklarınızın adlarını söyleyin.” isteğine cevap veren Abdulla Şerifov; Bekir Çobanzade’nin, Gazis Gubaydullı’nın, Abdulla Tağızade’nin, Henefi Zeynallı’nın Kulam Bağirov’un, İdris Hasanov’un, Davud Guliyev’in, Halid Seid

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

Hocayev'in, Alfred Zifeldt'in, Zinnet Zakirov'un adlarını vermiştir. Savcı ona, "Gizli teşkilata kimleri celp ettiniz?" diye sorduğunda da yakın dostu İdris Hasanov'un ve Alekber Babazade'nin adını vermiştir (Hüseynoğlu, 2005: 463).

Adı geçen insanların hiç bir gizli teşkilatın üyesi olmadıkları, savcılarının gözaltına aldıklarına zorla o adları yazdırdıklarına inanırsak aklımıza şöyle bir soru geliyor: "Neden Abdulla Şerifov birlikte ders kitabı yazdığı Gulam Bağirov'un adını değil arkadaşı İdris Hasanov'un adını söylüyor?" Gulam Bağirov'la daha çok iş birliğinde olmuştu, onun adını savcıya söyleseydi daha inandırıcı görünürdü.

İkinci bir husus da savcı kaç defa onu casuslukla suçlamışsa da o, hiçbir vakit bu ithamı kabul etmemiştir.

Biz gözaltına alınanların zor durumda kaldıklarına, işkenceler gördüklerine, onlara her türlü manevi ve psikoloji baskı yapıldığına kesinlikle itiraz etmiyoruz. Maalesef söylenenlerin hepsinin de şüphe altına alınmasına da katılmıyoruz. Başka kaynaklar da gözaltına alınanların söylediklerinin birçoğunun doğruluğunu onaylıyor.

1936-1938 yılları arasında gözaltına alınan, kurşuna dizilenlerin hiçbir şey yapmadıklarını, masum olduklarını yazan araştırmacılar aslında milleti ve vatani için savaşan kişilerin hizmetlerine gölge düşürmüş oluyorlar. Bunu Abdulla Şerifov'un 19 Ocak 1938'de dördüncü dindirmedeki cevapları da açıkça gösterir. O, repressiya maşınının (baskı, tutuklama) onu mahvedeceğine önem vermeyerek cesaretle şunları söylemiştir:

"1. 1918'de gözaltına alındığım güne dek karşı devrimci milletçi Pantürkçü mevkide durdum.

2. 1920'den 1938'e dek Umum İttifak Komünist (Bolşevikler) Partisi sıralarında iken kendi karşı devrimci görüşlerimi partiden gizledim.

3. Eylül 1928'de Pantürkçü milletçi teşkilatın rehberlerinden Gubaydullin ile sıkı bir ilgimiz oldu.

4. Sovyet hükümetine karşı silahlı isyan hazırlamakla birleşik Türk-Tatar devleti kurulmasında karşı devrimci Pantürkçü teşkilatın fikirlerine bütünüyle katılıyorum.

5. 1930'dan başlayarak Gubaydullin'in isteği ile yüksek okul öğrencileri ve SSRİ EA Azerbaycan Kolu'nun ilmi emektaşları arasında karşı devrimci Pantürkçü görüşü yaydım.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

6. 1933-1934 yılları arasında karşı devrimci teşkilata celp ettiğim kişiler arasında enstitünün alimleri İdris Hasanov ve Alekber Babazade de vardır.

7. 1932'de gözaltına alındığım güne dek Azerbaycan SSR HDİK'in müvekkili gibi faaliyet gösterirken karşı devrimci Pantürkçü teşkilata da dâhil olmuştur. Bunu Azerbaycan SSR HDİK organlarından gizlemiştir (Bünyadov, 1993: 93; Babayev, 2003: 179).

Bu itiraflar, DTK-KGB savcılarını yeterli gelmemiş ve onu casuslukla da suçlamışlardır. Dördüncü sorgulanmadan iki ay sonra, 8 Mart 1938'de yapılan tekrar sorgulanmada ona ne kadar ceza verseler de casusluk ithamını reddetmiştir. Karşı devrimci milletçi teşkilatın üyesi olduğuna dair yapılan sorgulanmada sorulara cevap veren, lakin casusluk ithamını red eden Abdulla Şerifov'un işi üzere sorgu yargıçları 9 Mart'ta bitmiş hesap ederek onu Azerbaycan SSR CM'nin 64., 69. ve 70., 73. maddelerine dayanarak cinayetlerle itham olunması hakkında karar çıkarmışlardır (Bünyadov, 1993: 94; Babayev, 2003:180).

3 Temmuz 1938'de saat 18:15'de başlayan SSRİ Yüksek Mahkemesi'nin Harbi Kolleğiyası'nın kapalı toplantısı 18:25'te (10 dakikada âlimin kaderi belirlenmiş) sona ermiş ve Abdulla Mehmed oğlu Şerifov en ağır cezaya, kurşuna dizilmeye mahkûm olmuştur. 10497 sayılı sorgulama işine hükmün derhal yerine yetirildiğine dair, yani 3 Temmuz 1938'da kurşuna dizildiği hakkında rapor ilave edilmiştir (Bünyadov, 1993: 94; Babayev, 2003: 180)

Abdulla Şerifov kurşuna dizildikten sonra hanımı Fatma Zinnur Kızı Şerifov, vatan haininin aile üyesi olmaktan 8 yıl cezaevine gönderiliyor (Babayev, 2003:181). Onun hanımının, çocuklarının kaderi hakkında hiçbir bilgi edinemedik. Hâlbuki Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi Riyaset Heyeti'nin arşivinde saklanan şahsi dosyasında Abdulla Şerifov'un himayesinde beş aile üyesinin olduğunu yazıyor.

İnancı uğrunda mücadele yapan ve bu yolda ölüme gitmekten çekinmeyen insanlar, saygı ve sevgiye layıktırlar. Zaman kendi hükmünü verir. Halk geç de olsa hakikatlerden haberdar oluyor, kahraman evlatlarını seviyor, onların hatıralarını her zaman hürmetle yâd ediyor. SSCB'nin dağılması, halkların kendi geçmişlerini öğrenme istekleri, milletlerin kendi hakları uğrundaki mücadelesi ve bugün yapılan sempozyum da Abdulla Şerifov ve meslektaşlarının ne kadar haklı olduğunu gösteriyor.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

3 Temmuz 1938'de Bakü'de kurşuna dizilen A. Şerifov'un hanımı Fatma Zinnur Kızı'nın SSCB başsavcısı Rudenko'ya yazdığı dilekçe, SSCB Yüksek Mahkemesi Harbi Kollegiyası'nda görüşülmüş ve 30 Mayıs 1957'de beraat kararı verilmiştir (Babayev, 2003: 181).

Sonuç

Abdulla Şerifov ve onun fikirdaşları iyi biliyorlardı ki, zengin tarihi olan bir halkın istiklal kazanması için dilini, kültürünü, tarihini iyice bilmelidir. Rusya yetkilileri ise esarete tuttukları Müslüman Türk halklarını birbirinden ayırmak için her birine bir standart dil yaratmaya çalışıyordu. Standart dildeki farklılıklar ise günden güne artıyordu.

Azerbaycan'da halkın konuştuğu dil ise Anadolu köylülerinin, Türkmenlerin, Tatarların konuştuğu dilden çok da farklı değildi. Abdulla Şerifov ağız ve lehçeleri araştırırken görüyordu ki, Azerbaycan'dan topladığı malzemeler Uygurlar ve Tatarlardan toplanan malzemelerle aynıdır. Bu yüzden de lehçe ve ağızların öğrenilmesine daha çok önem veriyordu. Burada Türk halklarının ortak noktalarını daha çok buluyordu.

Sovyet yetkilileri ise bu türlü araştırmaların nereye gittiğini, Türk halklarının dili ve alfabesi birleşirse onların Rusya'ya karşı birlikte ayaklanacaklarını görüyorlardı. Bu yüzden de 1936-1937 yılları arasında Abdulla Şerifov ve onun gibi araştırmacıları kurşuna dizdiler.

Zaman geçiyor, yeni nesiller geliyordu. Onlar hükümetin yürüttüğü siyasetle uyuşamıyorlardı. Bu zor durumdan kurtulmak için hükümet, İ. V. Stalin'in ölümünden sonra bütün noksanları onun adına yazdı. 1956'da yapılan Sov. İKP XX. kurultayında Parti'nin başkanı İ. V. Stalin'i hükümeti tek başına idare etmekle, binlerle kişinin kanını akıtmakla suçladılar. Daha sonra 1936-1937 yılları arasında hapsedilmiş, sürgüne gönderilmiş ve kurşuna dizilmiş yüz binlerle insana beraat verildi. Aslında bu, öldürülmüş veya ölümcül hale salınmış kişilere verilen fiziki bir beraat idi. Onların, uğrunda mücadele yaptıkları fikirlerine ve eserlerine beraat verilmemişti. Ele buna göre idi ki, yaratıcılıkları ciddi öğrenilip tebliğ edilmemiştir, eserleri kısıtlamalarla yayınlanmıştır. Onların fikirleri ve eserleri asıl beraatına Sovyetler Birliği'nin dağılması ile kavuştu.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

KAYNAKÇA

- Azerbaycan'ı Öğrenme Yolu Dergisi. (1931). Bakı, Sayı 1-2 ve 3.
- Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası Reyaset Heyetinin Arşivi, fond 39, A.M. Şerifov'un şahsi dosyası.
- Azerbaycan Respublikası Milli Tehlikesizlik Nazirliyinin Arşivi, Şerifov Abdulla Mehemedoğlu'nun işi, dosya sayı 10497.
- BABAYEV, Adil Mehemmedoğlu. (2003). Elimizin ve Emlimizin Saykırımı, "Bakı Üniversitesi neşriyatı", Bakı, Birinci kitap.
- BÜNYADOV, Ziya. (1993). Kırmızı Terror. Azerbaycan Devlet Neşriyatı, Bakı.
- SSRİ EA Azerbaycan Filalının Eserleri. (1936). Dil ve Edebiyat Serisinin "Lingivist" Torlusı, sayı 1
- HACIYEV Tofiq, Ceferov Nizami. (2001). Azerbaycan Dili. İkinci neşri, Tahsil Neşriyatı, Bakı.
- HÜSEYİNOĞLU, Ali Şamil. (2005). Dilci araştırmacı Abdulla Şerifovun mubariz ömrü. Ural-Altay: bıuattar aşı kiləsəkkə- Ural-Altay: çerez veka v budeşşee, (Bötə Rəsəy fənni konferentsiya materialları, Öfö kalahı, 1-5 iyun, 2005, Materialı Vserossiyskoy nauçnoy konferentsii, g. Ufa, 1-5 iyunya 2005 goda) «Gilem» nəşriyyatı, Ufa.
- ŞERİFOV, Abdulla. Tehnikumlar İçin Gramer (G.Bağırov ve İ.Hasanov ile birlikte). (1932). I. ve II. hisseler. «Azərneşr», Bakı.
- ŞERİFOV, Abdulla. (1935). Azerbaycan'ın Şamahı diyalekti, (Şamahı Rayonuna İki İllik Ekspedissiyanın Yekûnları). Bakı.
- ŞERİFOV Abdulla. (1933). Orta Mektepler İçin Türk Dilinin Grameri. I ve II hisseler. Azərneşr, Bakı.
- «Просвещение национальностей», Москва, 1935, No: 1.